

Beteckning: Rel C vt 2004:2



Institutionen för humaniora och samhällsvetenskap

Öst- och västlæstadianismen

Anna Koivisto
Februari 2004

C-uppsats, 10 poäng
Religionsvetenskap

Religionsvetenskap C
Handledare: Olof Sundqvist

Innehållsförteckning

Inledning	3
Syfte	3
Metod	3
Disposition	4
1. Lars Levi Læstadius 1800-1861 - historik	5
1:1 Barndom	5
1:2 Studietid	5
1:3 Botanik	6
1:4 Familj	6
1:5 Pastoralexamen	7
1:6 Tre prövningar och påminnelser	7
1:7 Lappflickan Maria	8
1:8 Pajala församling	9
1:9 Sista resan	9
2. Læstadius – nykterhetskämpan	10
3. Læstadianismens olika riktningar	11
3:1 Hur började splittringen?	12
3:2 Nya splittringar	13
3:3 De båda grenarna	14
4. Gudstjänsten	15
4:1 I väst	15
4:2 I öst	16
5. En sträng lära?	17
5:1 Familjelivet och äktenskapet	18
5:2 Sexualiteten	18
5:3 Barnen - en Guds gåva till människan	19
Analys	19
Sammanfattning	20
Litteraturförteckning	22

Inledning

Den 10 januari år 2000 var det 200 år sedan Lars Levi Læstadius föddes. Han var verksam som präst, botaniker, nykterhetskämpe mm i Pajala under åren 1849-1861. Att han varit en aktuell person år 2000 lär inte ha undgått någon, men redan flera år före jubileumsåret kunde man märka ett ökat intresse för personen Lars Levi Læstadius och för den väckelserörelse som han gav upphov till, læstadianismen. Det har skrivits mycket om honom i tidningar och många böcker har utkommit om hans liv. Læstadius utsågs till årtusendets norrbottning i en omröstning som arrangerades av Norrbottens Kuriren år 2000. Hans skrifter har utgivits i nytryck, hans predikningar och annat som skrivits av honom har nyöversatts eller språkreviderats.

Eftersom jag själv kommer från Tornedalen kanske man tycker att jag borde veta lite om denna berömda Læstadius och hans ord och om väckelsen som varit så omdiskuterad, men jag måste nog erkänna att jag har väldigt lite kunskap om allt som har med læstadianismen att göra. När jag var yngre kanske det inte spelade någon större roll för mig om jag kunde något om det eller inte, men eftersom jag läser religion och intresserar mig för en massa andra religioner i världen tycker jag att det känns ganska naturligt och framför allt viktigt att få veta mer om och fördjupa mig i en tro som ändå finns så nära mig och mina hemtrakter och även där jag bor idag. Denna uppsats kommer därför att behandla aspekter ur bland annat Lars Levi Læstadius liv, väckelsen, de olika riktningarna inom læstadianismen, gudstjänsten och hans inställning till alkohol.

Syfte

I tidigare forskning har man sällan tagit hänsyn till Læstadianismens lokala variation. Syftet med denna uppsats är därför att studera skillnader och likheter mellan den östliga och västliga riktningen. Jag ska undersöka variationer och likheter då det gäller gudstjänstliv, alkohol och familjebild. Men först ska jag redogöra för bakgrunden till splittringen och en del allmänna synpunkter om Læstadius och den rörelse han gav upphov till. Varför splittrades læstadianerna i en östlig- och västlig riktning och hur gick splittringen till? Hur är egentligen gudstjänsterna, är de så stränga och tråkiga som jag föreställer mig dem eller likadana som de jag är van vid? Får man dricka alkohol om man vill? En sista sak som jag vill ta reda på är hur familjebilden ser ut och varför den ser ut som den gör. Måste man skaffa många barn och får man ha TV eller hur är det egentligen?

Metod

För att behandla syftet med denna uppsats och för att svara på de frågor jag ställt om öst- och västlæstadianerna har jag gjort ett litteraturstudium med olika forskares böcker: Den bok som jag tyckte var den mest uttömmande om den östliga grenen var Maj-Lis Palos bok *"Sommarvalor och Vintermesar- en bok om att leva i den læstadianska väckelserörelsen idag"* (2000). Eftersom Palo tidigare varit objekt för många uppsatser och intervjuer kändes det som att hon visste precis vad jag ville veta. Jag har även talat med henne personligen, men hon bad mig läsa en av hennes böcker och föreslog denna för att få utförligare svar på mina frågor. Jag har även läst ett material som är framtaget av *Læstadiusprojektet* vid Pajala centralskola och Smedsskola (1999/2000). Kompendiet var inte så tjockt men ändå bra, och mycket enkel att läsa och bra att använda sig i arbetet.

Den tredje boken som jag också koncentrerat mig på och använt är Bengt Larssons *"Lars Levi Læstadius- hans liv och verk och den læstadianska väckelsen"* från 1999. Denna bok berättar

mest om Læstadius liv och det han gjorde som präst och hur viktig han var, väldigt lite i slutet handlar dock om det som jag egentligen var ute efter, skillnaderna och likheterna mellan öst- och västgrenarna.

Jag hittade även en bra artikel i DN från 21/11 2003 "*I väntan på nåden*" skriven av Ingrid Carlberg som jag tog ut från Internet. Den behandlar västlæstadianismen och berättar vad de tycker och accepterar resp. inte accepterar i livsstilen, hur ett besök i kyrkan kan se ut etc. Jag pratade med västlæstadianerna under mitt besök i kyrkan en söndag och de tyckte att den artikeln var vinklad så att de skulle verka strängare och hårdare än de var. Det tycker även jag. Slutligen har jag bläddrat i en rad andra böcker, den ena äldre än de andra, utan att hitta så mycket av det jag egentligen ville veta mer om och kunna använda mig av i uppsatsen. Under mitt besök på en gudstjänst i Haparanda Fridsförbund talade jag med en del människor bland andra Karl-Göran Väliivaara, som faktiskt råkar vara Maj-Lis Palos bror. Jag talade med predikanten Karl-Erik Innala samt Lars-Erik Wikberg som är kassör i den församlingen. Han kunde även berätta om västsidan eftersom det finns så lite litteratur och han visste mycket om den. Jag har även pratat med Lars Larsson som är en av predikanterna i de gamla læstadianska församlingen, väst læstadianismen. På mitt möte i hans församling talade jag med några på fiket efteråt, Eva-Britt och Sven (jag fick inga efternamn).

Jag valde inte dessa personer utifrån någon speciell faktor utan det råkade bara bli så. Under mitt möte i Haparanda församling blev jag presenterad för predikanten och Wikberg eftersom de kunde berätta mycket. I Luleå kom predikanten fram till mig efter mötet och pratade med mig och bad mig följa med på fiket efteråt för att kunna samtala med församlingsmedlemmar och ställa mer frågor och där hamnade jag i samma bord som Eva-Britt och Sven.

Eftersom C uppsatsen skulle vara undersökande ändrade jag mig några gånger innan jag visste vad jag säkert skulle skriva om. Detta gjorde att jag inte kom igång direkt när jag egentligen ville och skulle. Mitt arbete jag pågått under hela höstterminen 2003. I början var det svårt att veta var jag skulle börja och hur jag skulle begränsa mig. Jag planerade bara och skrev upp punkter som jag kunde utveckla och fördjupa mig i. Efter att jag förgäves försökt ringa till Læstadianska församlingen i Luleå, som har sitt säte i Gällivare, fick jag genom en artikel i NSD, Norrländska Socialdemokraten, 11/11 2003 reda på att västlæstadianerna lånar sina lokaler av Svenska kyrkan. Jag ringde då till Dennis Lundberg på Svenska kyrkan som hjälpt mig tidigare med ett arbete i religion A. Där fick jag reda på numret till en kontaktperson i den gamla læstadianska församlingen, Lars Larsson, och av honom fick jag namnet till Maj-Lis Palo. Av dem fick jag veta böcker jag skulle kunna läsa i och tider och platser för gudstjänsterna och kunde komma igång med mitt arbete.

Under gudstjänsterna skrev jag ner hur allt gick till och vad predikanten sa. När jag pratade med olika personer hade jag planerat lite frågor i förväg jag önskade ha svar på men jag skrev inte ner svaren direkt utan vi pratade fritt och jag försökte memorera dem. Sedan skrev jag ner dem när jag satt på bussen på väg hemma eller när jag kom hem.

Disposition

Denna uppsats kommer efter dessa inledande delar om syfte och metod att innehålla 5 delar. Del ett berättar kort historien om Lars-Levi Læstadius liv och vad han gjorde. Efter detta kommer ett avsnitt som behandlar det han kämpade hårt mot- spriten och alkoholismen. Här läste jag böcker som behandlade just det ämnet och jag talade även med de på gudstjänsterna om deras syn på alkoholen. I del tre tar jag upp læstadianismens olika riktningar, splittringarna

mellan öst och väst sidorna, hur de började och hur det ser ut idag. Även här läste jag i litteratur eftersom jag inte alls visste hur det gått till. Därefter, i del fyra, följer en del som behandlar det centrala - gudstjänsten. För att se hur gudstjänsten gick till besökte jag två gudstjänster, en på den östra sidan, i Luleå, och en på den västra sida, i Haparanda. I den femte delen som behandlar familjelivet, sexualiteten, äktenskapet och barnen finns det inte många skillnader, utan alla læstadianer ser lika på dessa saker. Därför har jag inte delat upp denna del i enskilda avsnitt som visar östsidans respektive västsidans syn på detta eftersom jag bara skulle skriva samma sak i båda. Här använde jag mig av de samtal jag hade med folk på gudstjänsterna och läste i böcker, framför allt Maj- Lis Palos bok. I den sista delen kommer jag att analysera och diskutera vad jag kommit fram till i uppsatsen. Slutligen följer en kort sammanfattning av uppsatsens innehåll och resultat.

1. Lars Levi Læstadius 1800-1861 - historik

1:1 Barndom

Den 10 jan 1800 föddes ett barn i Jäkkvik. Barnets mor hette Anna Maglena (ibland Magdalena) Læstadius f. Johansdotter och fadern hette Carl Læstadius. Barnet fick namnet Lars Levi.¹ Lars Levi fick sitt namn genom att modern före förlossningen hade drömt att barnet skulle bli en stor begåvning. I drömmen fick hon också veta vad hon skulle döpa barnet till. Lars Levi blev nöddöpt i hemmet eftersom det var så långt till kyrkan. Modern gick sedan de sju milen till kyrkan i Arjeplog för att få dopet bekräftat och få barnet välsignat.² De första barnåren var fattiga och svåra. Båda föräldrarna var angelägna att ge sina söner en kristen uppfostran och lärde dem tidigt att läsa.³ Då Lars Levi ännu inte kunde tala rent fick han lära sig morgon- och afton bönen. Han och hans bror Petrus lärde sig läsa vid fem års ålder och kunde långa stycken ur Bibeln när de var sex år gamla.⁴ År 1808, när Lars Levi var 8 år, togs far, styvmor och bröder omhand av halvbrodern Carl Eric Læstadius som bodde i Kvikkjokk, fram till broderns död. Bröderna fick grundläggande undervisning i både teoretiska och praktiska discipliner, de fick en normal barndomstid.⁵ De vanliga skolämnena fick pojkarna lära sig ordentligt och dessutom latin och grekiska som var dominerande ämnen på gymnasiet vid den tiden. Carl- Erik tog även med dem på vandringar i naturen och lärde dem Lappmarkens flora och fauna. Här grundlades troligen det intresse för botanik som Lars Levi senare kom att ägna sig så mycket åt.⁶

1:2 Studietid

Den 6 aug 1816 började Lars Levi och hans bror Petrus att studera vid gymnasiet i Härnösand. Vid sidan av studierna var de tvungna att arbeta för att överhuvudtaget klara sig. Pojkarna avlade studentexamen år 1819.⁷ Efter teologi och botanik studier blev Lars Levi prästvigd år 1825 och 18/5 1825 blev han utnämnd till kyrkoherde i Karesuando. Hur han kom att välja prästens kall framgår av Märta Edqvists bok att det skedde mera av en slump än på grund av inre böjelse. Han blev tillfrågad av kommerserådet Casström om vad han tänkte bli. Denna ansåg att Lars Levi skulle bli präst istället för nybyggare och rekommenderade Læstadius för

¹ Kangos, sid. 1

² Ylitalo, sid. 5

³ Kangos, sid. 1

⁴ Ylitalo, sid. 5

⁵ Kangos, sid. 1

⁶ Larsson, sid. 13

⁷ Ylitalo, sid. 5

biskop Almqvist i Härnösand. Casström uppmanade Lars Levi att skynda sig att ta prästexamen.

Detta ska ha kommit honom att bestämma sig för att bli präst.⁸ Lars Levi började prästbanan som vice pastor i sin gamla hemförsamling i Arjeplog. Han var även missionär i Pite lappmark. I egenskap av detta skulle han bland annat utbilda kristendoms lärare, ha uppsikt över verksamheten, besöka lapparna och undervisa dem i kristendoms lära mm. Den 1 maj 1826 tillträdde Læstadius tjänsten som kyrkoherde i Karesuando, en tjänst som han innehade i 23 år. På 1840- talet uppgick invånarantalet till ca 800 personer, Naturen var karg och klimatet hårt. Det var 20 mil till landsvägen och 43 mil till den närmaste staden som var Haparanda. Det betydde långa vandringar och skidturer för Læstadius för att ta sig till de enskilda stugorna. Stora delar av befolkningen levde i stor misär. Människorna bestod till tre fjärdedelar av flyttsamer och resten var av finskt ursprung.⁹ På grund av språkförhållandena var han tvungen att snabbt lära sig praktiskt taget två nya språk: finska och Tornelapska. Dessa blev hans egentliga predikospråk, eftersom endast ett fåtal personer kunde vid den tiden svenska i Sveriges nordligaste socken.

1:3 Botanik

I den linnéanska epoken var många präster i vårt land flitiga botanister, men ingen så framstående som Læstadius. Som gymnasist gjorde han sommaren 1819 sin första stora forsknings färd till fots genom Ångermanland, Medelpad och Jämtland till Norge och tillbaka en nordligare rutt till Pite Lappmark. Sammanlagt färdades han över 800 mil på sina botaniska forskningsresor under studietiden.

När känslan av isolering och ensamhet var som starkast och den fåtaliga församlingen i Karesuando, lämnade honom tid, ägnade han sig med stort intresse åt sin ungdoms kärlek botaniken. Hans växtsamling omfattade slutligen inte mindre än 6500 omsorgsfullt pressade växter från alla håll och de två mest kända blomster upptäckter är Carex Læstadiana och Paver Læstadium.¹⁰

1:4 Familj

Redan vid 17 års ålder hade Læstadius gjort sig ett ideal av god hustru. Eftersom han var sträng mot sig själv ville han också ha en fru som hade stark självdisciplin. Hon skulle inte vara för rik, eftersom det skulle kunna skapa ett onödigt beroendeförhållande. Hon skulle inte heller vara en societetsdam, de hade alltid för stora krav. Hon fick inte vara för lärd eftersom hon då kunde lämna hushållet. Hon skulle inte vara för noggrann, det skulle bli jobbigt. Hon fick heller inte vara för belevad för då skulle hon kräva uppässning.

Den som mest motsvarade detta ideal fann Læstadius i en fem år yngre barndomsbekant, Brita Catarina (Kajsa) Alstadius. Med henne gifte han sig den 1 april 1827. De synes ha passat bra för varandra i karaktär, tankesätt och sätt att vara. Hon föddes i en fattig byggarstuga och var, liksom han själv, av samisk/svensk härkomst. Dessutom kom de båda från prästsläkter.¹¹ De var båda vana att leva i lappmarken under torftiga villkor. Han var en duktig jägare och fiskare

⁸ Kangos, sid. 1

⁹ Ylitalo, sid. 6

¹⁰ Kangos, sid. 1

¹¹ Ylitalo, sid. 6f

och kunde på det sättet ofta skaffa mat till den växande familjen.¹² Brita Kajsa var ”mycket häftig” och kunde ibland t.o.m. såra med stickande ord, men hon ångrade sig snart och skyndade sig att gottgöra vad hon felat.¹³ Flitig som en myra var hon i farten från tidig morgon till sen kväll. Hon var praktiskt lagd och vävde och sydde kläder och stickade täcken, både åt sin egna stora familj och åt vänner. Hon var mycket gästfri och givmild och prosten lika så. Ofta hölls bönemöten på prästgården och under helgerna fanns där ofta så många nattgäster att golvet var fullt med provisoriska bäddar på renhudar.¹⁴ Tillsammans fick Lars Levi och Brita Kajsa 15 barn, men endast 12 nådde vuxen ålder.

1:5 Pastorexamen

Den 1 november 1842 hade Læstadius sökt kyrkoherdetjänsten i Pajala församling, men för kyrkoherdetjänst utanför Lappland fordrades pastorexamen. Sommaren 1843 reste han därför till Härnösand. Efter avlagd pastorexamen utnämndes Læstadius till prost och visitor för lapplands församlingar.

Hösten 1843 utkom Læstadius med en liten skrift på latin med titeln ”crapula mundi”= ”världens rus”. Den originella avhandlingen innehöll Læstadius religiösa och politiska trosbekännelse och kan betecknas som hans reformprogram. Han går strängt till rätta med sin tids förhållande inom politik, skolväsen och kyrka. Strängast dömer Læstadius sitt eget stånd. Hade Læstadius talat hårda domsord över kyrkan och dess ”otrogna” präster och ledare, så gjorde många predikanter det om möjligt ännu grövre och ensidigare. Prästerna kallades ”otrons präster”, ”blindas blinda ledare”, ”falska herdar”, ”nådetjuvar” osv. i både predikan och kristliga samtal som i sändebrev.¹⁵

1:6 Tre prövningar och påminnelser

När Lars Levi hade varit präst i Karesuando i 17 år hade han bara kunnat övertala en enda person att bli nykterist, en lapp. Denna märkliga händelse berättades för församlingen som inte gillade det och ville fortsätta leva som tidigare. Lars Levi började tvivla och hans själ fylldes med missmod.¹⁶

När Læstadius blev präst var han trots viss religiositet en andlig ”sorglös” människa, dvs. han saknade enligt egen uppgift en levande tro, och sådan förblev han halvtannat decennium, men tre kriser tvingade honom att allt grundligare rannsaka sig själv, vilket steg för steg förde honom till den stora livsavgörelsen.¹⁷

Först insjuknade han 1833 i en mycket svår ”nervfeber”. Under sjukdomstiden kom många tankar om det som varit som det som skulle hända i framtiden.¹⁸ Då femte veckan kom hade han själv gett upp hoppet. Men han tänkte fortfarande klart. Han kände ingen rädsla för sin egen del inför den oundvikliga döden. Han var orolig för de efterlevande och ville inte lämna sina barn och sin hustru ensamma. Men livet segrade. Denna sjukdom blev en första maning från en högre värld.¹⁹ Den maningen tog han till sig. Predikningarna skärptes, men inte tillräckligt för

¹² Larsson, sid. 28

¹³ Kangos, sid. 1

¹⁴ Larsson, sid. 29

¹⁵ Kangos, sid. 2

¹⁶ Ylitalo, sid. 7

¹⁷ Kangos, sid. 2

¹⁸ Larsson, sid. 47

¹⁹ Edquist, sid. 94

att ha någon hälsosam verkan på åhörarna. Fattigfolket ökade, målen vid tingen ökade och brännvinet tilltog. Den andra prövningen kom 7 år senare, 1839, då han förlorade sitt barn, den ena av ett tvillingpar, treårige sonen Levi till mässlingen.²⁰ Detta blev ett hårt slag och en andra påminnelse från evighetens land.

Tre år senare insjuknade Læstadius själv i en bröståkomma, som han trodde var lungshot och som skulle sluta med döden. Nu greps han av stark dödsfruktan. Læstadius var inte beredd att dö. Han stod upp från sjukläget som en väckt men ännu inte en benådad själ, en ångerfull syndare.

Dagligen vandrade han grubblandes, samtidigt som han tillfrisknade, så att en gångstig länge efteråt visade hans vandring under den hårda botkampen. Folket tyckte att han hade blivit konstig och talade om att hans förstånd hade rubbats och började kalla honom ”Vandrar-Lasse”.²¹

1:7 Lappflickan Maria

På en visitationsresa i Åsele 1-2 januari 1844 träffar Lars Levi en lappflicka som heter Maria (Milla Clemensdotter) en händelse som blev av stor betydelse för honom. Maria hade åkt till Åsele för att lyssna till Læstadius förkunnelse. Hon kände att han hade mer att ge än andra präster och öppnade sitt hjärta för honom och berättade om sin väg till tron efter att ha hört honom predika.

Han blev så tagen av flickans berättelse och erfarenheter att detta möte med den kända och samtidigt okända lappflickan Maria betraktas som lärofaderns omvändelse. Han blev åter stärkt i tron och åkte tillbaka till Karesuando med nya krafter för att predika bot och bättring för sina församlingsbor. Om det betydelsefulla mötet med lappflickan Maria skriver Lars Levi själv om i tidskriften ”Ens ropandes röst”.²² Maria gav honom en alldeles ny insikt i nådens ordning så att han såg vägen som leder till livet, vilket varit fördolt för honom.²³

Hemresan till Karesuando innebar början till den stora väckelsen. Han hade nya ord på sin tunga och en ny kraft i själen och predikade mycket och länge, ofta långt in på nätterna²⁴ Karesuando var en ödemark inte bara i fysisk mening utan även i andlig. I den rådde religiös likgiltighet, omoralisk och sedlig slapphet, ohederlighet, dryckenskap, osämja, slagsmål, vidskepelse, svordomar osv.

Förhållandena krävde en grundlig reformation, en andlig nyordning. Læstadius kände sig ha fått ett personligt budskap som han måste frambära. Då företrädarnas finare uppträdande och evangeliska predikningar visat sig att inte ha någon långvarig verkan på åhörarna, sänkte Læstadius sig avsiktligt ned på de fattiga nybyggarnas nivå.²⁵ Under vardagarna möttes åhörarna i prästgårdens pörte. Hans ord var fulla av kraft och sanning och genom dem gick det upp ett ljus hos åhörarna. Synd blev synd. Den som drack tömde frivilligt tunnan på sprit och kastade glaset. Lapparna och nybyggarna blev så tagna av förkunnelsen, att de rycktes med av stämningen av började skratta eller gråta. De kom, som man säger i ”liikutuksia”, vilket betyder

²⁰ Larsson, sid. 47f

²¹ Kangos, sid. 2

²² Ylitalo, sid. 8

²³ Kangos, sid. 2

²⁴ Ylitalo, sid. 8

²⁵ Kangos, sid. 3

”rörelse” eller ”hänryckning och glädje”.²⁶ Vårvinter 1846 började folk från alla håll strömma till kyrkan. Kyrkan fylldes till trängsel. Folk kom resande många mil även från andra församlingar. Den stränge botpredikanten blev nu en outhärlig rådgivare, tröstare och andlig fader för hastigt växande skaror av väckta syndare från när och fjärran. Alla gladdes åt frälsningens och syndaförlåtelsens underbara gåva. Så började den märkliga læstadianska väckelsen i advent år 1845.

1:8 Pajala församling

De 22 åren i Karesuando hade varit en händelserik tid som gett Lars Levi djup andlig erfarenhet till en rik kallelsegärning. Han hade även haft många goda medarbetare här. 1848 sökte han dock en nyinrättad tjänst som kyrkoherde i Pajala och i mars 1849 flyttade Læstadius med sin familj till Pajala församling, där han blev kyrkoherde. Kyrkan och prästgården låg intill vid Kengis fors.

Vid tillträdet blev Læstadius hjärtlig mottagen av vänner och förväntansfulla trosbröder i församlingen. Väckelsen och rykten hade nått före honom dit.²⁷ Den religiösa entusiasmen blev snart större än någon kunnat ana. Från många mils avstånd även från den finska sidan kom folket nästan varje söndag till kyrkan. Omoralen och dryckenskapen undanröjdes från by till by. Det blev en ny tid och nya seder, men Læstadius mötte motstånd i Pajala församling de första åren. Motståndet kom huvudsakligen från tre håll, krögare, drinkare och brännvinsadvokater. Deras företagsamhet tynade och upphörde så att en del var tvungna att flytta bort.²⁸

Lars Levi införde husförhör tre gånger om året i varje by inom församlingens gränser. Vid husförhören tog han själv hand om de äldre församlingsborna och ungdomarna medan klockaren fick ta hand om de yngsta. Lars Levi hade även återkommande husförhör med dem som inte klarade sig första gången. Under husförhören var det läskontroll, nattvard gavs till de sjuka och man förrättade även dop och vigslar. I Kengis kyrka hade Læstadius skriftskola (konfirmation).²⁹

1:9 Sista resan

I början av 1860 börjar Lars Levi känna de första symptomen av en plågsam magsjukdom, troligen magcancer, som efter ca 1 år blev hans död. Han avled den 21 februari 1861 i sin säng som fanns i deras enkla boning, närliggande till prästgården som samtidigt höll på att byggas. I detta hus bodde Brita Kajsa till hennes bortgång 1888. Nya prästgården stod klar 6 mån efter hans död och är numera ett museum.

Människor samlades i oerhörd mängd från olika församlingar. Utan like var det långa brokiga sorgetåget som ringlade från sorgehuset i Pajala till Kengis kyrka.³⁰ Människor från många församlingar i tre riken och av fyra språk samlades för att sörja och hedra den bortgångne.³¹ Lars Levi begravdes på Kengis gamla begravningsplats. När kyrkan i Kengis flyttades till Pajala 1869 flyttades även stoftet av Lars Levi till Pajala kyrkogård.³² Lars Levi Læstadius,

²⁶ Ylitalo, sid. 8

²⁷ Larsson, sid. 70, 80, 88

²⁸ Kangos, sid. 3

²⁹ Ylitalo, sid. 9

³⁰ Kangos, sid. 3f

³¹ Larsson, sid. 116

³² Ylitalo, sid. 9

den lysande och sprakande brandfacklan i höga norden, hade slocknat, men den heliga eld han tände brinner fortfarande i hundratusende människohjärtan. (Kangos, sid. 4)

2. Læstadius nykterhetskampen

Redan barndomsupplevelserna i hemmet, då fadern drack och misshandlade modern, har gjort att Lars Levi tidigt fick klart för sig alkoholens skadliga verkan. Han avskydde för personer med detta behov att dricka och kunde aldrig förlika sig med sådana människor. Han skrev följande i ”Dårhushjonet”, kapitel Z, ”Viljans negativa frihet”, paragraf 366: ”Så vida människan har makt över alla sina lemmar i nevlivets sfär: så borde hon verkligen kunna negera (neka) alla sina nedriga passioner eller strida mot sina onda lustar och begärelser att de icke bli tillfredsställda. Men att hon det icke gör, kommer av, att hon missbrukar sin frihet, och självvilligt bestämmer sig för det onda. *Hon bestämmer sig till avfall från frihetens ide.* Fyllhunden kan verkligen låta bli att supa: *han har valfrihet emellan att supa och icke supa*” (Larsson, 1999:177)

1839 kom ett förbud, som 1842 kompletterades med 50 riksdalers vite att införa rusdrycker till Lappland. Detta blev för Læstadius en mycket bra och välkommen anledning att skärpa kampen mot alkoholen. Vid de högtider, då lappallmogen var samlad, hölls skarpa tal och predikningar mot krögare och fyllhundar, som han kallade dem, och efter predikan läste Læstadius högt det kungliga förbudet vilket till en början endast gav upphov till församlingens förbittring. Klockaren i församlingen, som själv var den största krögaren i Karesuando, kunde efter predikan, ställa sig i kyrkdörren och i protest ta en sup från sin fickplunta för att visa att han inte gillade vare sig förbudet eller den predikan han nyss hört.

Ännu vintern 1842 fanns ingen i hela församlingen som gett nykterhetslöftet, förutom den lapp jag tidigare berättat om, Pehr Jonsson Pilto. Læstadius talade ofta om honom i kyrkan eftersom han var ett gott exempel för församlingen och detta väckte stort alarm hos krögare och fyllhundar som fruktade att också andra skulle följa lappens exempel. I prästgården förekom inte vin, öl eller starkare drycker efter brännvinsförbudet. Trots att Læstadius misstrodde sin församling började kampen mot drickandet så sakta gå framåt, genom att några personer på vintern 1844 gick med i den förening där Pehr Pilto varit ensam med sina nykterhetsfunderingar i 2 år, och detta var givetvis mycket uppmuntrande för både honom och Læstadius.

Læstadius hade alltid predikat hårt mot den fördärliga dryckenskapen. Han kallade det för ”Lasternas källa” och han ansåg att de tog vettet från folket och var orsak till mycket elände i församlingen. Brännvinet kallades ”orma - etter, drakgift, flytande djävulsskit” och andra målande beskrivningar som han med sin bitande ironi och satir kunde komma på och det var inte så lite. Samma behandling fick de ”hederliga krögarna”, de ”nyktra fyllhundarna” och de ”fredliga slagskämparna” osv.

Det glesnade mellan åhörarna på kyrkans bänkar då det började låta alltför strängt från prostens håll. Men till slut, vintern 1846, började folk från alla håll och kanter strömma tillbaka till kyrkans träbänkar. Vid större högtider, när kyrkan var så fullsatt, hann inte ens den omtalade klockaren ut under predikan för att ta en klunk ur sin flaska, som han brukade göra i ren protest för att visa sitt ogillande. Nu, eftersom det var så fullt på bänkar och i alla gångar i kyrkan, fick han snällt sitta på klockarbänken och höra på predikan.

Efter Læstadius andliga erfarenheter under hemresan från Åsele i januari 1844 började striden mot ”brännvinsdraken” på allvar. Han skriver i Ens ropandes röst på sidan 63: ”Men striden

fördes endast på jorden, och först några år efteråt flyttades striden till himmelen.” Där, på det andliga fältet, lyckades det bättre att ge den stora draken banesåret. Men så mycket har erfarenheten visat under denna strid, att den som ska ge sig i strid med denna drake måste ha mod, och även tålmod att vänta till dess den starkare kommer och delar rovet med den starke, med harnesk försedda fienden.”

Læstadius princip för nykterhetsarbetet fick allt eftersom sin slutliga form. I ett brev i december 1845, till en av ledarna för den tidens nykterhetssträvanden, skrev han att han ansåg att nykterhetsarbetet inte borde bedrivas skilt från den kristna verksamheten utan som ett led i denna. Drickandet är inte en orsak till det allmänna fördärvet, utan som en följd av detta.

Därför borde det onda angripas i roten, det är det moraliska fördärvet som är en orsak till alla laster, däribland drickandet. Motiven för Læstadius nykterhetsarbete hade förut varit övervägande jordiska: kamp mot fattigdom och nöd, mot ett umgänge med gräl och slagsmål, barnens lidande osv. men nu hade han högre och djupare motiv, ”egen erfarenhet att alkoholens orena ande bedövar den Heliga Ande, där denna börjat sitt verk i människohjärtat.” Læstadius menade även att de nyktra skulle se saken från rätt vinkel och istället för att kalla sig ”Nykterhetens vänner” kalla sig ”Kristendomens vänner”.³³

När Læstadius flyttade till Pajala mötte han dock en ny utmaning. Genom att prästgården i Kengis låg alldeles intill den mycket besökta marknadsplatsen fick han och hans familj se och höra allt som försiggick där. Skrån, svordomar, fylleri och slagsmål var ständigt störande inslag under marknadsdagarna. Redlost berusade personen raglade omkring och kunde ibland somna utomhus, även när det var kallt.

Eftersom Pajala låg utanför Lappmarksgränsen gällde inte det 1842- års utfärdade totala förbud mot all införsel av rusdrycker. Järnbruket hade också sedan länge tillbaka rätt att sälja brännvin. Denna brännvinshandel tillsammans med krögarnas verksamhet hade stor skuld till det drickande som medförde fattigdom och nöd bland folket. Det var detta som Læstadius i första hand vände sig emot. I hårda predikningar talade han om ”krögarstaten i Pajala” och bestraffade skarpt otroslivet vid marknaderna i allmänhet. De första fem åren i Pajala blev en tid av kamp och strid mellan den viljestarke prästen och en del av hans församlingsbor. Han var inte på samma sätt en ledare i alla byar som han hade varit i Karesuando. I Pajala fanns fler och större byar som kunde arrangera starkare motstånd än som var möjligt i hans förra, glest befolkade församling. Den mesta och farligaste motståndet mot Læstadius kom från dem som hade sin inkomst pga. folkets spritbegär. Krögare och ”brännvinsadvokater” förlorade sina inkomster genom att fler och fler i byarna blev nyktra och så redliga och fridsamma att nästan alla rättgångar upphörde. Detta skedde tydligt samtidigt som kyrkan så smått började fyllas med folk, fick prästgården mycket besök av väckta människor som kom för enskild själavård. De ledande i Kengis, som redan vid prästvalet försökt hindra Læstadius, såg med oro hur folk till höger och vänster om dem omvändes, varvid brännvinet förlorade sin dragningskraft.³⁴

3. Læstadianismens olika riktningar

Det kan tyckas konstigt att læstadianer har grupperat sig och bildat så många riktningar. De har ju ändå till stora delar samma tro och lära och lever likadant. Orsakerna till splittringen kan vara många. En orsak är det mänskliga behovet att bli sedd och hörd. Ofta har det uppstått en tävlan om vem som egentligen är den bäste och mest framgångsrike ledaren och predikanten. T.ex. har

³³ Larsson, sid. 75ff

³⁴ Larsson, sid. 90ff

man kanske inte har blivit kallad till att predika så ofta som man önskat. Detta har i sin tur lett till att man lessnat och gått vidare och bildat en ny læstadiansk församling. Det kan även finnas en annan orsak till splittringen och det är det "læstadianska" sättet att se på saker och ting. Læstadius själv var ingen "mitt emellan" människa. För honom var allt antingen svart eller vitt, sanning eller lögn, ljus eller mörkt. Det har blivit likadant med hans efterföljare. Känsliga frågor har inte kunnat lösas på annat sätt än splittring. Man har inte kunnat kompromissa och inte heller leva med vetskapen om att man har olika syn på vissa saker och ändå tillhöra samma grupp.

3:1 Hur började splittringen?

Efter Læstadius' död blev Johan Raattamaa den självklara efterträdaren. Hans hus finns fortfarande kvar i den lilla byn Saivomuotka och används som gudstjänstlokal av byns invånare. Så länge Raattamaa levde var læstadianerna enade. Men redan på den tiden fanns små tecken på en viss oenighet bland de troende. Man kunde exempelvis i en tidning läsa nedvärderande notiser om "västsidans småpredikanter".³⁵

Raattamaa dog år 1899. Alla inom väckelsen håller Johan Raattamaas nämn i ära. Han var minst lika viktig som Læstadius' för tron. Efter att han och de övriga inom den generationens predikanter avlidit kring sekelskiftet, blev det svårare att hålla väckelsen samlad kring en central krets med viss styrande funktion som under Raattamaas tid. Det fanns ingen självklar ledare att samlas omkring och lyssna till. Väckelsen hade vid denna tid spritt sig till i stort sett hela Finland, Norge, Nordkalotten och flera av USA: s nordstater. På den tiden fanns heller inte de snabba kommunikationer vi är vana vid och detta medförde att det inte alltid var så lätt att upprätthålla kontakten med alla.

Man fick i början av det nya seklet i huvudsak två centra med åtminstone delvis "styrande" funktion för väckelsen och med årliga storsamlingar. Här samlades predikanterna inom regionerna för överläggningar i lärofrågor och andra gemensamma angelägenheter. Gällivare blev centralpunkt för den västliga regionen, som i huvudsak omfattade den socknen och angränsade delar av Jukkasjärvi, Vittangi, Pajala och Jokkmokks församling. För den östliga delen blev Lannavaara en samlingspunkt. De årliga missionsmötena fick där motsvarande sammanhållande funktion som Gällivare områdets årliga "samlingar" hade för väst regionen.³⁶ Predikanten Jonas Johansson från Gällivare församling ansåg att predikanterna i Tornedalen började bli för stora och självsäkra vilket även många kristna i Gällivare och Kiruna med omnejd höll med om. De såg Johansson som sin andliga ledare och som en sann och rättrogen predikant. Det blev då mycket spännt mellan dessa två områdena. För många i Lappmarken blev Johansson den självklara ledaren, men i Tornedalen kunde man inte acceptera honom på samma vis som man accepterat Raattamaa. Det hela blev arbetsamt och plågsamt eftersom man i dessa områden började motarbeta varandras predikanter. Som exempel kan nämnas att när predikanter från Tornedalen skulle predika i Gällivare eller i Jukkasjärvi blev de nästintill utfryssta och de kristna i Tornedalen ville heller inte att Johansson från Gällivare skulle predika hos dem.

Våren 1901 samlades predikanter och präster från lappmarken och Tornedalen till ett försoningsmöte i Gällivare. De var samlade i flera dagar och de första dagarna var mycket lugna då predikanter från båda sidorna tilläts förkunna Guds Ord och det var en positiv stämning. Efter några dagar började dock en man från "västsidan" säga ofördelaktiga saker om

³⁵ Ylitalo, sid. 17

³⁶ Larsson, sid. 140f

de tornedalska predikanterna. Många hakade på detta och striden var därmed ett faktum.³⁷ Ur denna uppdelning och från och med denna dag kom begreppet öst- och väst læstadianer att i dagligt tal beteckna antalet medlemmar i den læstadianska väckelsen, där olika lokala församlingar kan ha växlande officiella namn. Efter den nyss beskrivna uppdelningen, där den enhetliga formen för väckelsens arbete löstes upp, har utveckling inom de båda områdena kommit att gå något olika vägar i fråga om organisation och sätt att arbeta inom församlingen trots att man har en gemensam väckelseinriktad trosuppfattning.³⁸

Många tycker att det är synd att læstadianerna är splittrade och därför har ytterligare några försök gjorts för att återföre de två sidorna. Ett sådant försök gjordes på 1960 - talet. Det var den dåvarande kyrkoherden i Junosuando, Manfred Wiss, som samlande öst- och väst predikanterna till ett försoningsmöte, men inte heller detta möte ledde till någon förening.³⁹

I Sverige har den västliga grenen sina församlingar i norr i Kiruna, Gällivare, Luleå samt i Kalixbygden och i några av lappmarkens byar. Det finns även en församling i Stockholm och Uppsala, och deras bönhus ligger i Knivsta, som ligger mitt emellan de två städerna. Slutligen finns mindre kristna grupper i några av de större orterna i Syd - och Mellansverige. I södra Finland har västsidan utbrejts efter de missionsresor som predikanter från Gällivareområdet gjorde där vid 1900-talets början. Det finns stora församlingar i Helsingfors, Åbo, Lahti, Tammerfors och i övrigt finns församlingar i flera andra städer och orter. I Norge har den västliga grenen församlingar i Finnmarken, i Narvik - Bjerkvik, kring Tysfjorden och Vestfjorden och i Bodö, Malm och andra kustorter samt Oslo. I USA och Kanada är väckelsen spridd i ett bälte över nordstaterna från Atlanten till Stilla havets kust med större församlingar i Minneapolis, Calumet, Spearfish, Lake Norden, Brush Prairie och andra orter.

I Sverige har den östliga grenen sina flesta medlemmar i Tornedalen, på båda sidor riksgränsen, samt i Luleå och i Boden och kallas därför ofta för Tornedalsriktningen, även om det officiella namnet på församlingarna växlar. Utanför Tornedalen har denna riktning församlingar över hela Nordkalotten, och inom det svenskspråkiga området i Jakobstads- och Vasatrakten. I Finland är Finland Fridsföreningar Centralförbund (SRK), i dagligt tal kallad ”Uleåborgsriktningen”, paraplyorganisation för olika fridsförbund i Finland. SRK har en stark ställning i norra Finland och deras stormöten kan ha flera 10 000- tal besökare vilket kräver omfattande förberedelser och stor organisation. I USA är den östliga grenen också spridd i de norra staterna, mest i Michigan, Minnesota, Nord- och Syd Carolina, Kalifornien, och Idaho och gränstrakten till Kanada. Det finns även större församlingar i Ipswich, Hockinson, Vancouver och andra orter.⁴⁰

3:2 Nya splittringar

Östlæstadianerna kom att kallas ”gammellæstadianer” och västlæstadianerna ”de förstföddas församling”. Gammellæstadianerna kunde inte heller de vara sams särskilt länge. Det började med att en grupp læstadianer från norra Finland kritiserade predikanterna för att de förkunnade ”syndernas förlåtelse” alldeles för ofta och för att det gjorde det på ett oförsiktigt sätt. Gruppen som kom med denna anklagelse kallade sig ”nyväckta”. De ansåg att gammellæstadianerna läste Bibeln för lite och att de bad alldeles för sällan. De menade även att læstadiankristna var lata när det gällde att missionera och sprida budskapet om tron och frälsningen. Slutligen ansåg

³⁷ Ylitalo, sid. 17f

³⁸ Larsson, sid. 141

³⁹ Ylitalo, sid. 18

⁴⁰ Larsson, sid. 143f

de att læstadianerna lade den kristna etiketten alltför vårdslöst på människor. Ingen kunde kallas kristen förrän personen på allvar insett sin synd och sitt sätt att vara vänd från Gud och därefter fått syndernas förlåtelse. Gammellæstadianerna och de nyväckta samlades år 1911 till ett försoningsmöte i Uleåborg, men det slutade i misslyckade. Däremot drog sig de nyväckta aldrig ur sig ur gemenskapen med gammellæstadianerna i USA. Idag finns bara några rester kvar av de nyväckta i Kittilä och Sodankylä i Finland.

Ett möte i Uleåborg anordnades 1934 för att tala om tre predikanter som åkt iväg på en kallelse från de læstadianska församlingarna i USA. Här uppmanades de att göra bättring eftersom de brutit de kristnas kärleksband och för att de även predikat för felaktiga læstadianska grupper i USA. De tre predikanterna ansåg sig vara oskyldigt anklagade och hade därför inga skäl till att göra bättring. På detta möte beslöt man sig för att utesluta dessa tre och även en fjärde predikant från de kristnas gemenskap. De på mötet menade att detta var predikanternas eget fel. De som uteslöts på mötet i Uleåborg kom att tillhöra Tornedalsriktningen och den andra delen blev SRK. Förutom de två riktningarna finns ett antal mindre grupper som antingen har kommit från SRK eller från den västlæstadianska gruppen.

I Norge finns de så kallade Lyngelæstadianerna. Dessa kan varken ses som öst- eller västlæstadianer. Det var, de för læstadianerna kända predikanterna, Ies-Pieti, Antin-Pieti och Matti Siikavuopio som först kom med väckelsen till Lyngenområdet. Men den som kom att betyda mest för Lyngelæstadianerna var Erik Johnsen (1842-1941) från Mandalen i Kåfjord. Han började predika i detta område redan år 1863. Idag är även Lyngelæstadianerna uppdelade i två grupper.⁴¹

3:3 De båda grenarna

Idag lever læstadianismen vidare inom Svenska kyrkan, som jag tidigare skrivit, i en östlig och en västlig gren, en mindre sträng och en lika sträng som under Læstadius' tid. Västlæstadianerna är de strängaste. De håller strikt på ursprungligheten. (DN sid. 3) Den äldre benämningen ”de förstfödda” har övergetts och ersatts av ”gamla læstadianska församlingen”, vilket inte markerar något annat än att man vill visa att man anknyter till traditionerna från väckelsens första tid.⁴²

Västlæstadianerna har själva byggt ett bönehus i Knivsta, en av de största församlingarna i landet. De för inget medlemsregister, men sägs vara några tusen här i Sverige ännu fler i Norge och Finland och mest, över tio tusen, i USA.

För tre år sedan fattade västlæstadianerna ett dramatiskt beslut. Eftersom Svenska kyrkan inte nu bara tillåter köror, orkestermusik och kvinnliga präster utan även homosexuella partnerskap ansåg församlingen att det fick vara nog. De tyckte att det var att avvika alltför mycket från Bibeln och Luthers ord. Sedan dess tar de avstånd från kyrkan. Västgrenen döper sina barn själva och delar ut nattvarden, idag utan svenska präster. De bryter öppet och medvetet mot kyrkan, men vägrar begära utträde eftersom det är Svenska kyrkan som hamnat fel, inte de. Detta är en av de mest största revolterna inom Svenska kyrkan i modern tid. Det talas väldigt lite om det, vilket gör att många inte vet om detta.

⁴¹ Ylitalo, sid. 19f

⁴² Larsson, sid. 143

4. Gudstjänsten

Det mest centrala i læstadianismen är gudstjänsten. Den är inte likadan på båda sidorna, utan den ena sida, väst sidan, är mycket strängare och håller på ursprungligheten vilket gör att gudstjänsterna ter sig likadana som under Læstadius tid. På öst sidan är gudstjänsterna lite ledigare och känns inte lika strikta.

4:1 I väst

Alla kvinnor på västsidan har under gudstjänsten huckle på huvudet. Den kallas för hilka. I första Korintierbrevet står det att kvinnans huvud ska vara täckt under bön till Gud. Huckle är frivilligt, det är en frukt av tron. I samma kapitel hittar man förklaringen till varför alla västlæstadianska kvinnor har långt hår. Det står att håret är givet kvinnan som slöja och ska behållas långt. Däremot är samma långa hår på en man, enligt kapitlet, vanhedrande. Alla kvinnor och flickor har även långa kjolar eftersom långbyxor anses vara "en styggelse" på en kvinna.⁴³ Männen har inga slipsar, det anses vara en syndig manlig fåfänga. De är för övrigt fint klädda i kostym.⁴⁴

I DN får man läsa hur Knivsta bönhus ser ut västlæstadianerna ser ut. I Luleå finns inget eget bönhus för læstadianerna, men det finns planer på att bygga ett. Detta gör att de tillsvidare måste låna kyrkor och församlingshus av Svenska kyrkan vilket medför att de inte får ta bort sådant de anses för pråligt, gardiner osv. I bönhus i allmänhet finns det inte alltid gardiner, och om det finns det är de svagt mönstrade eller omfärgade, inget som drar ens uppmärksamhet från Gud. Det finns inget altare, inte heller fönstermålningar, inga blommor men det kan finnas ljus. Det finns ingen orgel och stämsång är uteslutet, församlingen sjunger a capella. Læstadianerna anser att kristendomen ska vara enkel, att det har blivit för mycket väsen om allt inom den Svenska kyrkan vilket gör att det ibland är mer teater än Guds ord.⁴⁵ Dagens gudstjänstform hos västlæstadianerna är ganska lika som den under Læstadius tid: psalmsången leds av en försångare och sedan läses en predikan ur någon av Læstadius postillor. Efter detta följer en muntlig predikan av predikant i anslutning till någon Bibeltext eller som bibelförklaring vers för vers av ett helt eller en del av kapitel. Gudstjänsten avslutas med bön och psalmsång samt nästan alltid med en stund samvaro och samtal vid kaffebordet, även det är ett viktigt inslag i församlingsgemenskapen.⁴⁶ Man blir bjuden på mat och kaffe och det är oftast ortens kristna befolkning eller en familj som samlat ihop till omkostnaderna.⁴⁷ Denna enkla form ger det predikade Gudsordet dess självklara ställning i gudstjänsten. Det måste betonas att postilleläsningen inte sker av tradition, utan har sin egentliga grund i ett medvetet behov att få del av den inträngande och trosstärkande kristna förkunnelse som Læstadius fått en särskild gåva att kunna framföra. Trots att hans predikningar i mycket anknyter till ett samhälle som inte alls liknar vårt samhälle idag, så är de alltid aktuella. Læstadius förkunnelse och ord gräver nämligen djupt i människan hjärta och tankevärld för att uppenbara både det kända och mest hemliga, så att Guds ord blir "en domare över hjärtats uppsåt och tankar" (Hebr 4:12), oavsett yttre förhållanden.⁴⁸ Det är tänkt att orden som förkunnas ska träffa så att även de kristna känner sin synd. Framme vid predikantbordet, där predikanterna sitter, inskräps skillnaden mellan de utvalda kristna, læstadianerna, och vi andra "världens människor", som dväljs i den

⁴³ Carlberg, sid. 3f, 5

⁴⁴ Ylitalo, sid. 22

⁴⁵ Carlberg, sid. 4

⁴⁶ Larsson, sid. 142

⁴⁷ Ylitalo, sid. 23

⁴⁸ Larsson, sid. 142

liderlighetens lerpöl som är det vanliga livet.⁴⁹ Västförsamlingarna får önska samlingstillfallen, men de får aldrig välja predikanterna själva. Kallelsen hörsammas och de predikanter som för tillfället utses åker till församlingarna.⁵⁰

Inom församlingarna finns det predikanter som tillhör ”lappmarkens äldste”. De utses för att åka på ”försändelser” och hålla ihop väckelsen över hela världen. Det finns inget Mecka eller Jerusalem för læstadianerna, denna kristendom föddes i lappmarken. Därför är samlingarna, som de kallas, mycket viktiga. Man firar pingst i Kiruna, jul i Gällivare och midsommar i finska Lahtis. De som inte kan åka med följer bönerna via telefonöverföring eller så läser de brevrapporterna efteråt. Man samlas även hemma hos någon familj för att följa bönerna. På så sätt sprids tolkningarna och varningarna för världens nya faror. Och de är många. Enligt predikanterna i DN (sid. 5) har förfallet bara ökat och synderna svämrat över efter Læstadius tid. Fåfänga och nöjen. Sprit och droger.⁵¹

4:2 I öst

I östsammanhang håller man inte lika hårt på ursprungligheten som hos väst och man kan även se andra læstadianer som kristna.⁵² Tyngdpunkten i mötena ligger i det predikade ordet, vare sig man läser en predikan eller lyssnar till en predikant. Förr i tiden var det viktigt för ödesmarksfolket att få bibelkunskap och bibelundervisning vilket gjorde att det talades och att det fortfarande talas mycket om bibeln. Det var genom att lyssna man lärde sig. Under själva gudstjänsten sjunger man före, mellan och efter predikningarna. Sånginslagen i själva gudstjänsten är alltså inte många. Däremot sjungs det mycket efter att själva mötet är avslutat, och det har man alltid gjort inom väckelsen. Læstadianerna sjunger mest unisont, så alla får vara med och sjunga. Under sommarstormötena brukar det ordnas en speciell sångafton då man i stort sett bara sjunger tillsammans och detta är ett mycket uppskattat inslag. Någon gång, framför allt på samlingar som julfester, bröllop, minnesstunder och liknande händer det att barn- och ungdomskörer sjunger körsånger, eller så sjunger någon solo, men rent allmänt slår man i väckelsen vakt om sången som en hela församlingens angelägenhet. Bönen under gudstjänsten är ganska formaliserad, oftast har man en inlednings- och en avslutningsbön. Dessa kan bestå av fritt formulerade böner, men det kan även vara en bön av kyrkans tidigare kända bedjare, t ex ur psalmboken.

Maj-Lis Palo skriver (2000:90) att hon ibland önskar att bönen var lite friare t ex att man kunde gå ner på knä, be tillsammans och allmänt vara lite friare under mötena och be tillsammans i församlingen för konkreta problem eller för en enskild människa i en svår situation. Generellt kan man säga att det finns en viss skepsis inom väckelsen inför allt som man uppfattar som ”nymodigheter”.⁵³ Båda riktningarna är kritiska till nya psalmböcker, nya bibelöversättningar och nya gudstjänstförordningar.⁵⁴

Inom den östliga grenen med dess mera självständigt arbetande församlingar kan gudstjänsterna variera ganska mycket. Denna riktning församlingar går under namnet Fridsföreningar eller Fridsförbund. Man kan urskilja tre typer av gudstjänster:

⁴⁹ Carlberg, sid. 7

⁵⁰ Ylitalo, sid. 22

⁵¹ Carlberg, sid. 4f

⁵² Ylitalo, sid. 23

⁵³ Palo, sid. 89ff

⁵⁴ Ylitalo, sid. 21

1. I de lokala söndagsbönerna läses ofta en postilla av Luther eller Læstadius, ibland även av Aatu Laitinen, och sedan predikar en av de lokala predikanterna.
 2. Sammankomster med gästande predikanter, oftast två stycken, och båda predikar vid mötet.
 3. De s.k. stormötena tar plats i stora mötestält. De gör väckelsen känd utåt och är ett sätt att dra större skaror människor till mötesplatserna för att höra Guds ord.
- Vid stormötena förekommer ingen postilla - läsning, utan det är predikanter och präster som predikar. Dessa tolkas vanligen till svenska respektive finska, eftersom mötesdeltagare från båda länderna i regel brukar delta.⁵⁵

Östförsamlingarna förbereder själva sina möten och kallar, till skillnad mot västförsamlingarna, fritt de predikanter man vill ha.

I öst har vissa kvinnor, under gudstjänstfirandet, en huvudduk, huckle, på sig. Andra har hattar och vissa har inget alls på huvudet. Männerna får fritt använda slips. Vid dessa möten är det inte någon som står för fiket och maten eller som samlat ihop till omkostnaderna utan församlingens medlemmar måste själva betala det till ett självkostnadspris.⁵⁶

5. En sträng lära?

Bodil Bergbom (Carlberg 2003:1) är västlæstadian och ser inte sin lära som sträng utan räknar sig själv som en av de lyckligaste. Hon, liksom andra læstadianer, skulle önska att alla kunde få syndernas förlåtelse och få komma till himlen. De följer levnadsråden som de fått som barn för att bevara sin tro. Hon tycker också att det verkar som att disco, musik och Tv är det viktigaste för många ungdomar idag. För læstadianerna är det viktigaste att tro. Bergbom berättar att man får göra vad man vill, men man vill gå på t ex disco eftersom det skadar deras tro. Då kommer man till helvetet. Bio t ex drar dem ifrån Gud, bio i sig är ingen synd.⁵⁷ Ingen kan rå för att det finns musik och teveapparater överallt. Det viktiga är att inte lyssna och se på det.

För Læstadius var livet i lappmarken en tröstlös vandring bland fyllhundar, bedragare och rentjuvar. Han sade en gång i en predikan att ”hela församlingen hade sjunkit så över öronen i fördärvet att endast fingerspetsarna syntes uppe.” Han dömde hårt och skällde ut folket i synd för att väcka dem ur sin misär. Han ”ville mana upp alla djävlar ur avgrunden” (Carlberg 2003:2), få människor att på djupet inse och uppfatta sig som odugliga. Han ansåg att detta var det enda sättet för deras synd att förlösas med förlåtelse och nåd. Och synd fanns det gott om, både i människans tankar och i handlingar. Djävulen fanns överallt, i alla världsliga nöjen och utsmyckningar, i allt som lockade till sig ögats eller köttets fröjd och även i all tilltro till människans förnuft. Musiken och dansen är enligt västlæstadianerna synd, djävulens världsliga lockbeten bort från den tro som leder till himlen. När det handlar om TV och Internet menar læstadianerna att det inte är tekningen i sig som är synd, utan det som visas. De vill bli bevarade från det som är dåligt.⁵⁸ Læstadius skrev i ”Dårhushjonets” kapitel ”Passionernas objektiva grund” paragraf 323 att ”Emedan nedriga passioner uppväckas genom åskådningar: så måste en religiös människa undvika alla rättskänslan sårande åskådningar och nöjen, vilka i sig kan synas oskyldiga, men kunna snart övergå till passion, såsom dans, spel, måttligt supande osv. Detta gäller om alla passioner, att det ifrån att vara ett ”oskyldigt nöje”, såsom världen kallar dem, urartat till herskande passioner, som fört flertusende människor till fördärvet. En väckt

⁵⁵ Larsson, sid. 144

⁵⁶ Ylitalo, sid. 23

⁵⁷ Carlberg, sid. 1f

⁵⁸ Carlberg, sid. 2f, 4f

människa, finner alldeles icke något nöje uti dans, spel, eller andra syndiga tidsfördriv.”
(Larsson, 1999:173)

Jag pratade med de på gudstjänsten i gamla læstadianska församlingen i Luleå och vi kom fram till att det är svårt att veta var gränser gå till att det blir en ”herskande passion” vilket gör att det är lika bra att t ex inte dricka alkohol alls.

Maj- Lis Palo (2000:79) refererar till Paulus angående nöjen och flärd: ”Allt är mig lovligt, men allt är inte nyttigt. Allt är tillåtet, men allt uppbygger inte.” Det gäller det mesta av jordiska ting t ex mat, dryck, kläder, fritidssysselsättningar, yttre beteenden av olika slag. När det handlar om sådana saker säger Palo att man ska läsa Guds ord och be Gud om vishet och förstånd och därefter använda såväl den andliga bedömningsförmågan som förståndet för att veta hur olika saker ska hanteras. Man säger inte självklart ”Ja tack” till allt, utan man får använda sin urskillningsförmåga och ha ett kritiskt förhållningssätt till det som erbjuds och möter oss. Det betyder bland annat att lära sig ett kvalitetstänkande och göra en konsekvensanalys inför det som t ex kallas kulturutbud, såsom litteratur, musik, konst etc., liksom inför sättet att använda teknik, TV, video, dator och Internet etc. Man ska se vad man ska satsa sina pengar, hur man använder sin tid och mycket annat. Det handlar inte om ”får” eller ”får inte” eller om ”man måste”. Det handlar om medvetna val och prioriteringar som man gör inför Guds ansikte och med bön om hans vägledning.⁵⁹

5:1 Familjelivet och äktenskapet

Synen på familjelivet och äktenskapet är lika på de båda sidorna. Læstadianerna från båda grenarna ser barn som en Guds gåva och undviker preventivmedel. Därför är det även kritiska till den svenska abortlagstiftningen. De flesta familjer har därför många barn. I övrigt är livsstilen som sagt enkel, i vissa all även när det gäller klädsel och utseende.⁶⁰ De har i stort sett samma syn på äktenskap och familjeliv som t ex den romersk-katolska kyrkan har. ”Huvudprincipen är att äktenskapet är livslångt, livet är heligt och barn är en Guds gåva” (Palo, 2000:44)

För læstadianerna är det viktigt att äktenskapet är skapelsegrundat. Det är instiftat av Gud i samband med skapelsen av människan. Äktenskapet är något vi människor fick med oss från paradiset. När man gifter sig gör man det utan reservutgångar skriver Palo (2000:44) Äktenskapen blir dock inte lyckliga av sig själva, inte ens om båda makarna är kristna. Alla äktenskap drabbas av svårigheter och problem och det är viktigt att arbeta och bygga på förhållandet hela tiden. Detta betyder dock inte att det inte förekommer skilsmässor bland väckelsens folk. Situationer kan någon gång bli så svåra att de även för kristna makar inte går att undvika en skilsmässa. Den stora skillnaden i jämförelse med det sekulära samhället är att ingen någonsin kallas en skilsmässa för rätt lösning. Den är alltid ett brott mot Guds tanke med äktenskapet och ska erkännas som det smärtsamma misslyckande den är, både för det enskilda paret och för församlingen.⁶¹

5:2 Sexualiteten

Læstadius hade en något kluven hållning till sexualiteten. Han hade ett mycket långt och lyckligt äktenskap med sin Brita-Kaj sa, men han såg också hur mycket elände och svårigheter

⁵⁹ Palo, sid. 79f

⁶⁰ Ylitalo, sid. 21

⁶¹ Palo, sid. 46ff, 50

sexualiteten kunde leda en människa in i, främst i samband med alkoholbruk. Palo anser att sexualiteten är en Guds gåva till oss människor, inte bara för att kunna föra vidare livet, utan även för att kunna visa djup och innerlig kärlek till varandra i ett äktenskap. Hon håller med om Læstadius att sexualiteten ska hållas inom äktenskapets ramar. Læstadianerna uppmanar sina unga att spara den sexuella gemenskapen till äktenskapet, för sin egen lycka och glädjes skull. Detta gäller för både öst- och västgrenarna.

5:3 Barnen - en Guds gåva till människan

Livet är heligt och barn är en Guds gåva. Vi människor tar emot barnen från gud och varje barn som Gud anförtror oss är dyrbart i Guds ögon. Det nyfödda barnet, redan fostret i mammans mage, är så dyrbart därför att det är en person som Gud skapat. En abort betraktas därför som ett brott mot Livet självt och även om en så tragisk situation skulle uppstå att det inte fanns någon annan utväg, förändras inte detta faktum. Det är en människa som inte får se dagens ljus. Det finns dock nåd och förlåtelse även i ett sådant läge. Læstadius skrev själv i "Dårhushjonet" i kapitlet "Livets tillkomst och utveckling", paragraf 159 följande: "Så mycket är säkert, att det finns en livsprincip i fostret. Vi skulle föreställa oss att livsprincip är en metafysisk kraft som förståndet icke kan fatta. Det finns många krafter i naturen, som förståndet inte kan fatta." (Larsson, 1999:165)

Læstadianerna betraktar föräldraskapet som ett förvaltarskap. Det är för Guds räkning de älskar, vårdar och fostrar barnet och det är för Gud de ska redovisa för hur de fullgjort sitt uppdrag.

När det kommer till frågan om varför læstadianerna, både öst och väst sidorna, i regel har stora familjer, berättar hon bortsett från att barnen är en Guds gåva att det i skriften står att barn är ett tecken på välsignelse. Dessutom är hon övertygad att ett barn mår bäst av att få växa upp i en stor syskonkrets, om det är möjligt. Då lär sig barnet att hon/han inte är världens medelpunkt och föremål för allas intresse. Man lär sig att dela med sig av både materiella ting och föräldrarnas tid och uppmärksamhet. Barnen lär sig att det finns bestämda gränser för vad man får och inte får göra, hur arg man än blir.

Dagis då? Kan det vara ett bra komplement till att man är ensam barn? Bara till en viss mån, anser Palo. Dagis och liknande kan främst komplettera och utveckla någon som redan har grundlagt i hemmet, men där saknas den starka känslomässiga bindningen som finns mellan syskon, trots gnabb och bråk.⁶²

Analys

Jag tycker att jag fått svar på mina frågor som jag hade när jag skrev syftet. Jag anser att tillförlitligheten på mitt arbete är stort eftersom jag har fått en ganska bra insyn på læstadianismen och de kristnas sätt att tro och leva eftersom jag har gjort intervjuer, läst olika böcker och annan litteratur samt gjort egna observationer på gudstjänster. Några faktorer som jag hoppas inte hade någon påverkan på mina resultat, som jag frågade om i mitt syfte, är att jag i början nog hade lite förutfattade meningar om læstadianismen. Jag kom att förstå att mina fördomar var falska och jag hoppas att de inte har påverkat mitt arbete. Det finns mycket fördomar om læstadianerna och när jag talade med dem om detta så förstår jag varför vissa är så försiktiga med att prata om sin tro öppet, samtidigt som jag skulle önska att de skulle berätta

⁶² Palo, sid. 51ff

varför vissa väljer att inte ha tv eller gardiner. Dessa två frågor är de första jag har fått när jag för vänner och bekanta berättat vad jag skriver om. Även jag själv hade dessa frågor och detta för att jag egentligen inte alls visste varför vissa læstadianer valt detta. Men allt eftersom mitt arbete fortskridit, efter allt jag läst och skrivit, kommer jag på mig själv att försvara læstadianernas tro och sätt att leva.

Mina studier kanske hade sett lite annorlunda ut om jag hade känt en læstadian personligen. Detta hade jag önskat att jag hade gjort så att mina intervjuer hade varit lite friare och jag inte hade måst akta mig för att förolämpa någon eller trampa någon på tårna eller rent av förlöjliga deras tro när jag ställde de frågor som jag och så många andra med mig hade fördomar om. Læstadianerna är lite less på att höra gång på gång att de inte har gardiner och tv, när det egentligen inte är så enkelt, utan det faktiskt finns någonting bakom detta beslut. Nu hade jag ingen troende i min närhet som jag hade kunnat fråga personliga saker om vad hon/han anser om saker och ting utan att riskera att förolämpa någon. Om jag skulle fortsätta mina studier om læstadianismen skulle jag t ex gå på fler gudstjänster, vara med och prata på fikaket efteråt då man egentligen har tid att diskutera allt som har med tron att göra, och kanske även gå och hälsa på och observera söndagsskolorna och se hur man pratar med barn och unga, se hur man lär sig allt som finns om læstadianismen.

Vidare har jag märkt att det är svårt att intervjua per telefon. Jag personligen kände att jag inte fick utförliga svar på de frågor jag ställde när jag pratade med t ex Lars Larsson. Sedan kan det ju hända att han inte var lika van som Maj-Lis Palo på att bli utfrågad av en främmande person och speciellt inte av någon som inte delade hans tro. Om jag skulle studera vidare skulle jag boka en tid för en personlig intervju och lära känna personen lite bättre så att jag skulle våga ställa de frågor jag ville ha svar på utan att känna att jag trampade någon på tårna med mina fördomar.

Sammanfattning

Lars Levi Læstadius (1800-1861) var en stor och viktig människa. Han är ihågkommen och mycket omskriven. Læstadius var en aktiv nykterhetskämpe, botaniker och älskad präst. Utöver detta var han även den som grundade den märkliga väckelsen omkring år 1845 som än idag bär hans namn - læstadianismen. Læstadianerna, som de troende kom att kallas, lyssnade till denne stränga man och lärde sig att leva som han predikade, ett enkelt och nyktert liv. De kristna höll ihop under hela Læstadius liv och även en tid efter hans död, då den nye ledaren blev Læstadius följeslagare, Johan Raattamaa. Under hans tid samlades læstadianerna kring honom. Efter hans död blev det svårare att hålla väckelsen samlad kring en central punkt utan att ha någon speciell ledare att lyssna på. Slutligen splittrades de troende efter många oenigheter och smutskastning och delades i två grupper med egna ledare och predikanter. Trots försök till försoning blev det inte någon återförening mellan de två och sidorna kom att kallas sig öst och väst sidorna - gammellæstadianerna respektive de förstföddas församling. Gammellæstadierna fick efter ett tag meningsskiljaktigheter gällande bland annat Bibeln och bönen och även denna grupp delade på sig och bildade Tornedalsriktningen och Finland Fridsföreningars Centralförbund (SRK). Förutom dessa två riktningar finns några mindre grupper som kommit antingen från SRK eller från den västlæstadianska gruppen. Læstadianismen finns idag på många platser i världen, i en mindre sträng, östlig gren, och en lika sträng, västlig gren, som under Læstadius och Raattamaas tid. Gudstjänsten och arbetet med detta skiljer sig på vissa punkter hos dessa två, men det finns såklart även många likheter hos dem. Livsstilen och mentaliteten är ganska lika vad gäller familjelivet, äktenskap, nöjen, alkohol mm. Den röda tråden som följer alla læstadianers liv, oavsett kön eller grupp, är att inget får ta din odelade uppmärksamhet från Gud

varför man väljer att undvika saker som kan vara distraherade såsom TV, musik och materiella ting.

Litteraturförteckning

Bergsten, Jan

2003 *Västlæstadianerna öppnar eget på Hertsön.* Norrländska Socialdemokraten. 2003-11-11.

Carlberg, Ingrid

2003 *I väntan på nåden.* Dagens Nyheter. 2003-11-21.

Edquist, Märta

1922 *Lars Levi Læstadius. En kulturbild från den stora väckelsen i Tornedalen.* Svenska kyrkans diakonstyrelsens bokförlag. Stockholm.

Kangas, Karolina

Lars Levi Læstadius 1800-1861 (1-4)

URL: <http://www.pajala.se/fakta/laestadius/sidan1.shtml>

<http://www.pajala.se/fakta/laestadius/sidan2.shtml>

Larsson, Bengt

1999 *Lars Levi Læstadius- hans liv och verk & den læstadianska väckelsen.* Artos bokförlag. Skellefteå.

Nilsson, Macke

1979 *Profeten i Pajala.* Ronzo boktryckeri. Stockholm.

Palo, Maj-Lis

2000 *Sommarsvalor och vintermesar- en bok om att leva i den læstadianska väckelserörelsen idag.* Bjärnums Tryckeri AB. Bjärnum.

Ylitalo, K, Tornberg, A, Nygård, H, Uusitalo, I-B, Björnfot, L, Forsberg, L-G

2000 *Lars Levi Læstadius Århundradets Norrbottning.* Pajala: Pajala Centralskola och Smedsskola.